

GENERAL SƏMƏD BƏY MEHMANDAROV

Mehmandarov Səməd bəy Sadıq bəy oğlu (16.10.1856 – Lənkəran, 12.02.1931 – Bakı) – Xalq Cümhuriyyətinin hərbi naziri, görkəmli hərbi xadim, tam artilleriya generalı). İlk təhsilini Bakıdakı Əddadiyə məktəbində almış, 1873-cü ildə Peterburqdakı 2-ci Konstantin hərbi məktəbinə daxil olmuş, Mehmandarov praporşik rütbəsi (ilkin zabit rütbəsi) alaraq, 1-ci Türküstan topçu briqadasına göndərilmişdir. Sonralar 2-ci və 38-ci topçu briqadasında xidmət keçən Mehmandarov 1894-cü ildə Varşava dairəsinə göndərilmiş, 1898-ci ildə isə Əlahiddə Zabaykalye hərbi divizionuna dəyişilmişdir. Həmin divizionun Çində 1900–1901-ci illərdə baş vermiş antiimperialist üsyanının qarşısının alınmasında iştirak etsə də, çar generalların təkidli tələbinə baxmayaraq, silahsız xalq kütlələrinə qarşı atəş açmağı zabit şərəfindən kənar sayaraq, boyun qaçırılmışdır.

S.Mehmandarov 1904–1905-ci illər Rusiya–Yaponiya müharibəsində iştirak etmiş, 7-ci Şərqi Sibir artilleriya divizionunun komandiri, eyni zamanda, Port-Arturun Şərqi cəbhəsinin artilleriya rəisi olmuşdur. Müharibədə göstərdiyi şücaətlərinə görə dördüncü dərəcəli “Müqəddəs Georgi” ordeni ilə təltif edilmiş və general-mayor rütbəsinə layiq görülmüşdür.

S.Mehmandarov Birinci Dünya müharibəsinin də iştirakçısı olmuş, əvvəlcə 21-ci piyada diviziyasına, sonra isə 2-ci Qafqaz Ordusuna komandanlıq etmiş, həmin vəzifələrdə də ona tapşırılan ən məsuliyyətli tapşırıqları uğurla yerinə yetirmişdir. S.Mehmandarov 1915-ci il martın 22-də tam general rütbəsinə layiq görülmüşdür.

Fevral inqilabından (1917) sonra rus ordusunun bolşevikləşməsi və ordu daxilində anarxiyanın artması ilə əlaqədar Mehmandarov istefa verərək, 1918-ci ilin payızında vətənə qayıtmışdır.

1918-ci il noyabrın 1-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti Hərbi Nazirliyi bərpa etmək barədə qərar qəbul edərkən Mehmandarov Cümhuriyyət Ordusunda xidmətə çağırılaraq, hərbi nazirin müavini təyin edildi, nazirliyin və ordunun formalaşdırılması ona tapşırıldı. Mehmandarovun peşəkarlığı, təşkilatçılıq qabiliyyəti, başlıcası isə Azərbaycanın müstəqilliyinə sədaqəti yeni şəraitdə də tezliklə öz təsdiqini tapdı və 1918-ci il dekabrın 25-də o, hərbi nazir təyin edildi.

Ordu quruculuğunun milli zəmində qurulması və aparılması Mehmandarovun hərbi nazir kimi izlədiyi əsas xətt idi. Məhz onun təşəbbüsü ilə Gəncə hərbi məktəbinin bazasında əvvəlcə Praporşiklər məktəbi, sonra isə Hərbiyyə məktəbi açıldı. Eyni zamanda, İstehkamçılar məktəbi, Hərbi dəmiryolçular məktəbi, Şuşa hərbi-feldşer məktəbi fəaliyyətə başladı.

S.Mehmandarov xidmətə başlamasının elə ilk günlərindən Azərbaycan dilinin orduda əsas dil kimi işlədilməsi barədə göstəriş verdi və bütün qeyri-azərbaycanlı zabidlər qarşısında belə bir tələb qoydu ki, komanda sözlərini Azərbaycan dilində öyrənsinlər. O, hərbi qulluqçuların Qurani-Kərimin altından keçməklə, Vətənə sədaqət andı içmələrini vacib saydı, milli və tarixi rəmzləri özündə əks etdirən döyüş bayraqlarının və geyim formalarının layihələrini təsdiqlədi, Azərbaycan xalqının zəngin hərbi tarixinin öyrənilməsinə və hərbi qulluqçular arasında yayılmasına, hətta əsgərlərin qidalanmasında milli xörəklərin üstünlük təşkil etməsinə göstəriş verdi.

S.Mehmandarov Hərbi Nazirlikdəki fəaliyyətinin ilk günlərindən qoşunlardakı vəziyyətlə tanışlıq məqsədilə hərbi hissələrdə olmuşdu. Bunun nəticəsində aşkara çıxan ciddi nöqsanları aradan qaldırmaq, əhalidə orduya inam yaratmaq üçün Mehmandarov xalqa müraciət etdi, 1919-cu il fevralın 25-də Parlamentdəki proqram xarakterli çıxışında, habelə digər əmr və yazışmalarında imkanlı şəxslərin övladlarının xidmətdən yayındırılmasını sərt tənqid etdi. Əhalinin hərbi xidmət yaşını çatmış bütün kateqoriyalarının orduya cəlb edilməsi üçün çağırış və səfərbərlik işinin yeni sistemi tətbiq olundu, bu

sistemi işlək vəziyyətə gətirəcək orqanların şəbəkəsi genişləndirildi, fərarilərin, habelə imkanlı şəxslərin xidmətdən yayınan övladlarının xidmətə qaytarılması üçün daxili işlər orqanları ilə əlaqələr gücləndirildi. Qoşunlarda xidmət şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün mütəmadi addımlar atılmağa başlandı. Ordunun çevik və işlək strukturları və idarəetmə orqanları yaradıldı, konkret tarixi şəraitdə Azərbaycanın hərbi təhlükəsizliyinin daha səmərəli təmin edilməsi vəzifələrinə uyğun olaraq, bu struktur və idarəetmə orqanları daha da təkmilləşdirildi, ordunun maddi-texniki təchizatının yaxşılaşdırılması və döyüş hazırlığının yüksəldilməsi üçün zəruri tədbirlər həyata keçirildi.

Denikin qoşunlarının Azərbaycan hüdudlarına hücum təhlükəsinin qarşısını almaq məqsədilə Bakı ətrafında və şimal sərhədi boyunca güclü müdafiə sisteminin yaradılması, Lənkəran bölgəsində aqşvardiyaçı hərbi qüvvələrin separatçılığının qarşısının alınması üçün bölgəyə hərbi qüvvələrin göndərilməsi, habelə 1920-ci ilin martında erməni hərbi qüvvələrinin Qarabağda başladığı hərbi təcavüzün aradan qaldırılması və Cümhuriyyətin ərazi bütövlüyünün qorunması S.Mehmandarovun hərbi nazir kimi fəaliyyətinin tarixi nəticələridir. Xüsusilə, Ermənistan hərbi qüvvələrinin Azərbaycana istiqamətlənmiş təcavüzünün qarşısının alınması üçün S.Mehmandarovun öz qərargahını Gəncədə qurması, buradan həm Qazax–Ağstafa istiqamətində, həm də Qarabağ–Gəncə istiqamətində güclənən erməni təcavüzünün dəf edilməsi üçün döyüşlərin dəqiqliklə idarə edilməsi Azərbaycanın hərbi tarixinə yazılmış parlaq səhifələrdir.

Aprəl işğalı (1920) ilə əlaqədar S.Mehmandarov vəzifəsindən istefa verdi. Azərbaycanın müstəqilliyinə qənim kəsilmiş qüvvələr onu Gəncə üsyanının təşkilində günahkar bilərək, 1920-ci il iyunun 4-də Ə.Şıxlinski ilə birlikdə həbs etdilər. Yalnız Nəriman Nərimanovun işə qarışmasından sonra Mehmandarov bolşevik terrorundan xilas oldu və Ə.Şıxlinski ilə bərabər bir il Moskvada yaşamaq məcburiyyətində qaldı. Mehmandarov 1921-ci ilin yayında Bakıya qayıdaraq, Xalq Hərbiyyə və Bəhriyyə Komissarlığında işə düzəlmiş, 1924–28-ci illərdə Birləşmiş Komandirlər məktəbində müəllim işləmiş, 1929-cu ildə isə təqaüdə çıxmışdır. 1931-ci ildə dünyasını dəyişən Səməd bəy Mehmandarov Çənabəkənd qəbiristanlığında dəfn edilmişdi.

Süleymanov Mehman Sirac oğlu
tarix elmləri doktoru, dosent